

İBN-İ SİNA HİKÂYESİNİN YENİ BİR YAZMA NÜSHASI*

Dr. Doğan KAYA

Tarihte bir veya birkaç cephesiyle halkın beyninde iz bırakmış pek çok şahsiyet vardır. Bunlar, gerek yazılan eserlerde gerekse özelliklerinden bahsedilmeleri suretiyle nesilden nesile yaşatılır. Bazen de halk, bu şahıslara önem verdiği ölçüde onların hayatlarına ait birtakım rivayetler ve yakıştırmalar da izafe ederek daha farklı bir biçimde kabullerini ortaya kor. Bu, bir bahadır, bir mimar, bir şair olabileceği gibi bir hekim ve bir din ulusu da olabilir. Satuk Buğra Han, Cengiz Han, Seyyid Battal Gazi, Danişmend Gazi Destanı, Ahmet Yesevî, Hacı Bektaş Velî, Mimar Sinan bunlardan bazılarıdır. Belki de onların yaşamalarında, eserlerdeki bilgilerden çok, halkın kulaktan kulağa aktardığı bu tarz anlatmalar, daha önemli rol oynarlar. Sözgeşi Lokman Hekim'i bugüne kadar yaşatan da bu değil midir? Lokman Hekim ki, Tıp alanında ve Türk kültüründe kendisine önemli yer bulmuş; bu yüzdendir ki, hekimlerin atası olarak sayılmıştır ve şiirlerde adından söz edilen şahsiyetlerin başında gelmiştir.

Adından söz ettiren pek çok şahsiyet hakkında anlatılan rivayetler kimi zaman onların yaptıklarıyla ilgili küçük parçalar şeklinde değil, hayatın büyük bölümü hatta tamamı şeklinde olabilmektedir. İşte burada tanıtacağımız eser de İbni Sina (980-1037)'nin efsanevî hayatını konu edinen bir eserdir.

Bilindiği gibi, İbni Sina (Asıl adı; *Ebû Ali el-Hüseyin bin Abdullah bin Ali bin Sînâ*) çok yönlü şahsiyettir. Tıpla ilgili kitaplarının yanında felsefe, mantık, psikoloji, metafizik, musiki ile ilgili temel nitelikte pek çok kitap yazmış, ilimdeki kuvveti dolayısıyla yüzyıllarca Asya'da ve Avrupa'da adı dillerden düşmemiştir.

Gerek sağlığında gerekse ölümünden sonra İbni Sina, insanları o derece etkilemiştir ki, onu sevenler, hakkında hikâyeler vücuda getirmişlerdir. Onunla ilgili anlatmalarda (Ünver, 1937 / Kabaklı, 1973; 123-136) hep bilge kişi ve pek çok esrara vakıf biri olarak söz edilmiştir. Bazı âşıklar da onu hikâyede olduğu gibi sihribaz olarak nitelerler. Sözgeşi Âşık Müdamî'yi böyle bir tavır içinde görürüz

* Yayımlandığı yer: *Kebikeç*, S. 12, Ankara, 2001, s. 2-5-211. (II. Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Günleri Bilgi Şöleninde (Tarsus, 23-26.5. 2001) bildiri olarak sunulmuştur.

*Sen dünü söylersin bir de bugün gör
Göreydin onları ağlardın hümgür
Ya İbni Sînâ ol ya Zati Sungur
Bu manyetizmayı Simyadan ara*

(Aslan, 1978; 186)

Bunun yanında *Ali Cengiz, Ecel Detcal Metcal, Allem Kallem ve Ercüm Cürçüm* (Sakaoğlu, 1984; 505 / Bayat, 1983; 3) gibi çeşitli masallarda karşımıza çıkan sihirbaz tipleri de yine Ebu Ali Sinâ hikâyesinin bakiyesi olarak yerini almıştır. Türk halkı kimi zaman da anlatılan İbni Sînâ merkezli hikâyeleri Lokman Hekim'e mal etmiştir. (Bayat, 1983; 3-6) Bu da gösteriyor ki, her iki tip de Türk toplumu tarafından iyice benimsenmiş ve kabul görmüştür.

Demek oluyor ki, Türk halkı, tıpkı Ali Şîr'de ve Hz Ali'de örneklerinde olduğu gibi İbni Sînâ'yı da kendi kültürünün tezahürü olarak bir başka kalıp içinde değerlendirmiş ve bu şekilde hafızasında yaşatmaya çalışmıştır.

Bu hikâyelerin pek çok sahnesi reel hayattan uzak efsanevî niteliktedir. İlk defa XVI. yüzyılda Derviş Hasan Medhî tarafından toplanıp kitap haline getirilen hikâyeler (H.1001/M.1592-93) III. Murad'a takdim edilmiştir.

İbni Sina'nın hayatı etrafında teşekkül eden hikâyeler ikinci olarak Seyyid Ziyaeddin Yahya tarafından toplanmıştır. Seyyid Ziyaeddin eserine *Gencine-i Hikmet* adını vermiştir. Eserin mukaddimesinde Hasan Medhî'nin eserini gördüğünü, eseri yazmaya İstanbul'da başladığını ve kadı olarak tayin edildiği Larende (Karaman) 'ye gidinceye kadar yolda tamamladığını söylemiştir. Kitabın sonunda daki,

*Dedi musannif bunu târîh için
Buldu bu Gencîne-i Hikmet şu'âb*

beyitinde düşürdüğü tarihte eserini (H.1038=M. 1629)'da bitirdiğini belirtmiştir.

Sözkonusu hikâyenin tespit edebildiğimiz on yazma nüshası vardır.

Birincisi; Derviş Hasan Medhî, *Esrar-ı Hikmet, Kıssa-i Ebû Ali Sînâ ve Ebû'l-Haris*, (İstanbul) Üniversite Kütüphanesi, Numara. TY 690.

Göremediğimiz bu nüsha hakkında Ahmet Ateş şu bilgileri veriyor:

“*Bu eserin yegâne yazma nüshası Üniversite Kütüphanesi Türkçe Yazmaları arasında bulunmaktadır. Bu nüshanı evsafı şudur. Üniversite Ktb. TY 690. Yıpranmış, yarı meşin bir cilt içinde 77 varak; eb’adı 14 X 20 (8,8 X 15,6) cm. Üzerinde pek çok rütubet eseri olan buruşuk gibi bir kâğıt. 19 satırlı, adî halk neshi ile yazılmış olup, cahil bir kimsenin yapabileceği her türlü imlâ yanlışları ile doludur. İstinsah tarihi yoktur. Görünüşüne göre, XVII. Asra ait bir nüsha olması icab eder.*” (Ateş, 1955; 266) Kıssa-i Ebû Ali Sînâ ve Ebü’l-Haris, nüshanın 1b-77a sayfaları arasındadır. Yazmanın diğer kısımlarında Hikâyet-i Nasreddin Hoca (78b-82a) ve Çeşitli dini konular (82b-84b) bulunmaktadır.

İkincisi; Hâzâ Hikâyet-i Ebû Ali Sînâ, Üniversite Kütüphanesi, Numara. TY. 1178.

Müstensihi belli olmayan bu nüshanın özellikleri şu şekildedir:

“*Üniversite Ktb. TY 1178. yeni yapılmış yarı meşin bir cilt içinde, 239 varak. Kalın, âhârlı kâğıt. 21 X 14,8 (16,5 X 10) cm. eb’adında ; on üz satırlı, adi, harekeli nesih. Mürekkebi kahverengidir. Yazmanın sonunda istinsah kaydı yoktur. Nüsha H. XI. (M. XVII) asra ait gibi görünmektedir. İbn Sînâ’nın hikâyeleri yazmanın varak 202 b-239. arasındaki 37 varaklık bir kısmını işgal eder ve sonu noksandır.*” (Ateş, 1955; 273)

Üçüncüsü; Seyyid Ziyaeddin Yahya, Gencine-i Hikmet, Revan Köşkü kütüphanesi, Numara 1478.

Göremediğimiz Revan Köşkü nüshası hakkında Ahmet Ateş şu bilgileri veriyor:

“*Şemseli, miklepli, yıldız zencirekli, vişne renginde meşin bir cilt içinde, 135 varak; 13 X 19 (7,6 X 15,4) cm. eb’adında, her sahifede 17 satır vardır; yazısı ta’liktir. İstinsah tarihi ve müstensihi belli değildir. Nüsha, görünüşe göre çok yenidir (H. XII. Asır). Baş ve sonu basmanın aynıdır.*” (Ateş, 1954; 35)

Dördüncüsü; Seyyid Ziyaeddin Yahya, Gencine-i Hikmet, Ankara Cebeci Halk Kitaplığı, Numara. 2164. (Sakaoğlu, 1984; 502-503)

Beşincisi; Ebû Ali Sînâ Hikâyesi, Cahit Öztelli Yazmaları arasında bulunan bu yazma 19 sayfa olup XVIII. yüzyılda yazılmıştır. (Öztelli, 1969; 213-219)

Altıncısı: Hâzâ Kitab-ı Ebu Ali Sînâ, Mehmet Çayırdağ'ın özel kitaplığında olup üç hikâye bir aradadır. Diğer iki hikâyenin hangileri olduğu belirtilmemiştir.

Sözkonusu nüsha hakkında Mehmet Çayırdağ şu bilgileri vermektedir:

“... bahis konusu hikâye 22 varaktan ibaret olup son kısmı maalesef eksiktir. Bu sebeple hikâyelerin yazarı veya istinsah edeni ile yazıldığı tarih malum değildir. Mevcut varaklar tarafımızdan 2 ve 11. varaklar eksek olduğundan 24'e kadar numaralandırılmıştır. Cilt ebadı 20 X 13,5 cm. yazı 16 X 11 cm. olup her sayfasında 15 satır bulunan ve nesih olan yazıları Arabî tarzda harekelenmiş...” (Çayırdağ, 1984; 385)

Yedincisi: Yapı Kredi Yazmaları arasında, 862 numarada kayıtlıdır. Bu konuda hazırlanmış kitapta yazma ile ilgili olarak şu bilgiler yer almaktadır:

Hamd-i bî-hadd ü sena-yı ez ba'd-ı evel cenab-ı azzete

sözleriyle başlar. Nesih hatla, 220 x 163 mm. Ölçüsünde, 44 varakta, 15 satırlı, âharlı, krem kâğıda 1196 (1782) yılında yazılmıştır. Sırtı meşin, üstü ebru kaplı cilt içindedir.

Böyle rivayet eylemişlerdir. Ma'lum olunmak için tahrir olundu.

Sözleriyle sona erer.” (Yapı Kredi kataloğu, 2001; 346)

Sekizinci ve dokuzuncu nüshalar M. Sabri Koz'un Özel kitaplığında ve Türk Dil Kurumu Kütüphanesindedir. Maalesef bu nüshaları da görme imkânımız olmadı.

Bunun yanında İbni Sînâ hikâyeleriyle ilgili olarak ilki 1839 yılında Mısır'da Bulak matbaasında olmak üzere ondan fazla kitap basıldığını söyleyelim. Bunlardan bazılarının isimleri, baskı yerleri ve yılları şöyledir.

Ebû Ali Sînâ ve Ebü'l-Haris, İstanbul, 1840/41.

Reisü'l-Hükemâ-i Ebû Ali Sînâ, Kazan, 1865-66.

Hâzâ Hikâye-i Ebû Ali İbn Sînâ, İstanbul, 1868/69.

Kitab-ı Ebû Ali Sînâ, İstanbul, 1386/87.

Yukarıda belirttiğimiz gibi bu kitap Kazan'da da basılmıştır. Ancak orada yaşayan Türklerin daha iyi anlaması için 1874'te Abdülkayyum b. Molla Abdü'n-Nâsır bu bölgede yaşayan Türklerin dilinde bir tercüme hikâyeyi bastırma imkânı bulmuştur. Ayrıca, Seyyid Ziyaeddin Yahya'nın eserini Murad Efendi Muhtar da Arapçaya çevirmiş ve bu tercüme 1881 ve 1889'da iki defa basılmıştır.

Hikâye, -bizim tespitlerimize göre- ülkemizde cumhuriyetten sonra kitap olarak "Hakiki Sihirbaz Ebu Ali Sînâ" adıyla 1959'da basılmıştır. (Yurdatap, 1959; 48)

Kültürümüzde bu kadar önem arz eden hikâyeyi şöyle özetleyebiliriz:

Oldukça yakışıklı, sağlıklı vücuda, kuvvetli hafızaya ve kıvrak zekâyâya sahip olan İbni Sînâ ile Ebü'l-Haris kardeşler. Ebül Haris ise aynı özellikte değildir. Her ikisi de tahsillerini tamamlayıp en iyi şekilde yetişirler. Birlikte dünyayı dolaşmaya karar verirler. Gezdikleri yerlerde bildiklerini öğretirler, bunun yanında tanıştıkları bilginlerin de bilgilerinden yararlanırlar. Bu arada bir yerde içinde sihirli kitapların bulunduğu bir mağaranın olduğunu haber alırlar. Ancak mağaranın bir özelliği vardır. O da; senede bir defa mağaranın ağzının üç saat kadar açık kalması ve içindeki kitapların dışarı çıkarılamayacağı, bilgi edinmek isteyenlerin ancak bu süre zarfında onları ezberleyebileceğidir. Aksi takdirde bu şartlara uymayanlar ölecektir. İki kardeş, yanlarına bir yıllık yiyecek alıp mağaraya girerler. Tam bir sene içeride kalıp kitaplardaki bütün bilgileri öğrenirler. Dışarı çıktıklarında halk önce bunlardan ürker. Çünkü saç, sakal ve tırnakları uzamıştır. İkisini de yakalayıp şehrin kadısının huzuruna çıkarırlar. Kadı idamlarına karar verirse de bunlar sihirleri sayesinde canlarını kurtarırlar. İbni Sînâ havuza dalar, Ebü'l-haris ise bir dala tutunur. Dal bir ip gibi uzanıp onu göğün derinliklerine götürür.

Ebü'l-Haris Bağdat'ta bir hamam işletir, zengin olur. İbni Sînâ ise, Kahire'ye yerleşir, yanına yardımcı olarak Behmenyar adında bir genci alıp yetiştirir. Burada pek çok sıkıntıyla karşılaşır da hüneri ve zekasıyla hepsinin üstesinden gelir. Daha sonra memleketi Buhara'ya dönüp evlenir. Bildiklerini ve hünerlerini burada da sergiler.

Yukarıda işaret ettiğimiz gibi çalışmamıza konu olan Ebu Ali Sina Hikâyesinin bilinen on nüshası vardır. Bize bunlardan üçünü 1954 ve 1955 yıllarında Ahmet Ateş, dördüncü ve beşinci nüshaları Saim Sakaoğlu, altıncısını da Mehmet Çayırdağ tanıtmıştır. Biz de bu çalışmamızda söz konusu hikâyenin **onuncu** nüshasını tanıtacağız.

Bu nüsha Sivas'ta Ziya Bey Kütüphanesi El yazmaları bölümünde T.813 kayıtlı 3931 numaralı eserdir. Seyyid Ziyaeddin Yahya'nın Revan Köşkündeki Gencine-i Hikmet, (135 varak) adlı nüsha bir kenarda tutulursa yazma nüshalar içinde yaprak sayısı en fazla olan bu eserin üzülecek söyleyelim ki, ilk ve son yaprakları yoktur. Dolayısıyla eserin orijinal adını maalesef burada veremiyoruz. Buna bağlı olarak eserin müellifi, müstensih ve yazıldığı tarih hakkında da bilgi sahibi değiliz. Yazmanın diğer sayfalarında da böyle bir bilgi yer almamaktadır.

Hikâye metninin tamamı nesirdir. Elimizdeki nüshanın ikinci yaprağı şöyle başlamaktadır:

“gibi bunlar dahi yine ol mağaraya girdiler. Bir köşede pinhan oldılar. Bir saatden sonra halk gidüp mağara kapusu örtüldi. Bunlar dahi durup çakmak çakup mum yakup mütaalaaya başladılar. Tamam bir yıla degin bu kitapları hıfzlarına aldılar. Ebu Ali tiz kıraat eyledi Ebü'l_Haris'den ziyade tahsil eyledi...” (2a).

Son yaprağı eksik olan Ziya Bey nüshasının bir önceki sayfanın sonunda ise şu şekilde ifadeler bulunmaktadır:

“gönlü ile fikir eyledi kim, şimdi ben padişah divanına varup Ebu Ali'yim dimekte ne alem var, hele bir az san'at göstereyin. Anlar arayup beni bulsunlar deyüp haric-i şehirde bir mikdar oturdu. Endişe kisesin ortaya getürdi. Biraz fikr idüp karşusunda Kirman zemin kal'ası görünüp turırdı. Bir muhkem kal'a gördi kim, burc-ı feleklerden yukaru gitmiş. Heman bir efsun okuyup kal'adan tarafa üfürdi. Ol dem kal'a” (106b).

15 X 21,5 (8,5 X 13) cm. boyutlarında olan kitabın dili Türkçedir. Anlatım nesir olup her sayfada 15 satır vardır. Sayfa sonlarında ayak (payende, rabıta, rakabe, müşir, çoban) vardır. Sırtı deri olup karton ciltlidir. Baştaki ilk yaprak yırtıktır, ancak yazı karakterinden anladığımızı göre aynı müstensih tarafından tamir edilmiş ve bu yapraktaki eksik kısımlar yeniden yazılmıştır. İlk sayfanın başına sonradan “*Vakf-ı sahih*” ibaresi yazılmıştır. Hikâye, *adî halk neshi* ile yazılmıştır. Kâğıtlar aharlıdır.

Kitabın arka kapağının iç kısmında H. 1240 (M. 1824) tarihi yer almaktadır. Bu da bize en azından nüshanın bu tarihten daha önce, muhtemelen XVIII. yüzyılda yazıldığını göstermektedir.

Bildirimi ona ait üç kısa hikâye ile bitirmek istiyorum.

*İbni Sînâ, çocuk yaşlarında tahsil görmekteyken cebir ve geometriye karşı soğukluk duyar. Hatta bu yüzden okuldan ayrılıp bir kervana katılır. Kervan sefer halinde iken bir vahada konaklar. Sînâ'yı su getirmesi için kuyuya gönderirler. Sînâ, kuyunun bayına gidince kovanın ipinin sürtündüğü taşı aşındırdığını fark eder. Kendi kendine; "İp nasıl olur da bir taşı aşındırır! Demek ki, sürekli onun gidiş gelişi taşı bu hale getirdi. İp taşı kesebiliyorsa, ben çalışarak niçin zorlukları yenmeyeyim." der. Derhal kervandan ayrılıp okuluna döner. (Bayat; 1983; 4)

*İsfahanda'yken, şehrin ileri gelenleri onun meşhur "Kanun" kitabını görmek isterler. Kaçak olduğu için o sırada Sînâ'nın yanında bu kitap yoktur. Etrafindakilerin üzüldüğünü görünce; merak etmemelerini, ezbere bildiği için aynı kitabı tekrar yazdırabileceğini söyler ve nitekim öyle yapar. Daha sonra nüshalar karşılaştırıldığında ikisinin de kelimesi kelimesine aynı olduğu hayretle müşahede edilir. (Bayat, 1983; 4)

*İbni Sînâ'nın yanında kendisine büyük hayranlıkla bağlı itaatkâr Behmenyar adında bir öğrencisi vardır. Sînâ, birgün derste, gece uykudan kalkıp su içmenin vücuda çok zararlı olduğunu söyler. Sebebi sorulduğunda da; insanların uykudayken vücut ısısında düşme olduğunu, su içince de akciğerlerine kan hücum edeceğini anlatır. Bunun üzerine Behmenyar Sînâ'ya; "Hocam! Bu kadar bilgi ve faziletinizle niçin peygamberliğini ilan etmiyorsunuz." der. İbni Sînâ, öğrencisini cevapsız bırakır. Aynı gece Behmenyar'ı uyandırıp, kendisine su getirmesini söyler. Buna şaşırان Behmenyar; "Efendim, daha bugün siz uyku arasında su içmenin zararından söz ettiniz. Nasıl olur da böyle bir hata yaparsınız?" deyince İbni Sînâ taşı gediğine kor: "Sen bana yatmadan önce niçin peygamberliğimi ilan etmediğimi sormuştun. Bilirsin ki, peygamberler etrafında kendisine kesin itaat edecek insanlar olsun isterler. Halbuki benim en yakınımda olan sen ile karşı çıkıyorsun. Sen böyle yaparsan, arkamdan kim gelir?" der. (Bayat II, 1983; 9-10)

Kaynakça:

ASLAN, Ensar (1978), *Doğu Anadolu Saz Şairleri*, Erzurum.

ATEŞ, Ahmed (1954), "Türk Halk Hikâyelerinde İbn Sinâ", *Türkiyat Mecmuası*, C. XI, İstanbul.

- ATEŞ, Ahmed (1955), “Türk Halk Hikâyelerinde İbn Sînâ”, *Türkiyat Mecmuası*, C. XII, İstanbul.
- BAYAT, Ali Haydar (Eylül 1983), “Türk-İslâm Toplumlarında İbn Sînâ Hikâye ve Fıkraları II”, *Türk Folkloru*, V (50).
- BAYAT, Ali Haydar (Temmuz 1983), “Türk-İslâm Toplumlarında İbn Sînâ Hikâye ve Fıkraları”, *Türk Folkloru*, IV (48).
- ÇAYIRDAĞ, Mehmet, (1984), “Yeni Bir Türkçe Yazma İbni Sînâ Halk Hikâyeleri”, *İbni Sînâ* (İbni Sînâ Kongresi Tebliğleri), Kayseri.
- KABAKLI, Ahmet (1973), *Muheyylât-ı Aziz Efendi*, İstanbul.
- ÖZTELLİ, Cahit (1969), “Halk Hikâyelerinde İbni Sînâ”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1968*, Ankara.
- SAKAOĞLU, Saim, (1984), “Türk Halk Masalları Üzerine Ebû Ali Sînâ Hikâyelerinin Tesiri”, *Uluslararası İbni Sînâ Sempozyumu (Bildiriler)*, Ankara.
- ÜNVER, Süheyl, (1937), “Şark Folklorunda İbn Sînâ”, *Büyük Türk Filozofu ve Tıp Üstadı İbn Sînâ, Şahsiyeti ve Eserleri Hakkında Tetkikler*, İstanbul.
- Yapı Kredi-Sermet Çiftler Araştırma Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu*, (2001), İstanbul.
- YURDATAP, Selami Münir (1959), *Hakiki Sihirbaz Ebu Ali Sînâ*, Ayyıldız Kitabevi, İstanbul.